

ՏՕՄԱՐԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

Սեպտեմբեր ամիսը:

Սեպտեմբեր ամսոյն լատինական ա. նունը յայտնի կը ցուցնէ որ 'ի սկզբան այս ամիսը տարւոյն եօթներորդ ամիսն էր: Եւ իրօք ալ պատմութենէ գիտենք որ Հռոմուլոս իր տարին մարտ ամսէն կը սկսէր: (Ժպտէտ քիչ մը ետքը ուրիշ երկու ամիս աւելցուեցան՝ յու. նուար ու փետրուար, կամ թէ գոնէ այս ամիսներս տարւոյն սկիզբը փոխադրուեցան (որովհետեւ մէկ քանի հեղինակներ կ'ըսեն որ Հռոմուլոսէն հաստատուած ըլլան), սեպտեմբեր ամիսը, որ հիմա կարգաւ իններորդ է, իր առջի անունը պահէ. և թէ ինչ պատճառաւ՝ չգիտցուիր: Սէկ անգամ մը միայն փորձ եղած է այս ամսուս անունը փոխելու. Սագրոպիոս կը զուրցէ որ Գերմանիոս ուզած ըլլան կոչել, բայց այդ նոր անուանակոչութիւնն ընդունելի չէ եղած:

Սեպտեմբեր ամիսը Հռոմուլոսի մեծ ամիսներէն մէկն է, որովհետեւ 30 օր ունէր: Եւ միայն յունուար ու փետրուար ամիսներն հաստատելով՝ անոնց պակաս օրերը լեցընելու համար մէկ քանի ամիսներէ մէյմէկ օր պակսեցուց, որոնց թուոյն մէջն էր նաև սեպտեմբեր ամիսը. որով ան ատենը 29 օր ունեցաւ: Հուլիոս Կեսար երբոր օրացոյցը նորոգեց, սեպտեմբերէն պակսածը նորէն ետ դարձուց, որով դարձեալ եղաւ 30 օրուան, ինչպէս կը տեսնենք մեր օրերը:

Եւ միայն տարւոյն ամսոց օրերուն բաժանմանը մէջ նախապաշարմամբ մը շարժած էր, իբրեւ թէ երկնից աստուածներուն անզոյգ թիւերը հաճոյ էին, որով հետեւաբար ամէն ամիս, բաց 'ի փետրուարէն՝ որ դժոխքի դից նուիրուած էր, անզոյգ թուով օրերէ պիտոր բաղկանար: Եւ հաւաստի այս է պատճառն որ Կուսմայէն մինչև Հուլիոս

Կեսարու օրերը սեպտեմբեր ամիսը 29 օր ունէր, իսկ մէկաւնները 31 օր:

Պատմական մեծ յիշատակներ կը զարթուցանէր սեպտեմբեր Հռոմայեցւոց մտացը մէջ: Եւս ամսուս 7^{էն} Տիտոս Լըրուսադէմն առած էր, ու Պաղեստինը Հռոմէական կայսրութեան հետ միացուցած էր: 20^{էն} ծնած էր Հռոմուլոս Հռոմայ հիմնադիրը. 22^{էն} մեռած էր Սիլիոս: 23^{էն} ծնած էր Սիլիոս: 30^{էն} Պոմպէոս: Երջապէս 13^{էն} Սպարտոկոնի նուիրման օրն էր, և այս օրս էր որ պրետորը Լըրամազդայ տաճարին աջակողմը, որ Սպարտոկոն շինուած էր, գամ մը կը վարսէր: Եւս գամերէն, որ ամէն տարի կը գամուէին նոյն օրը, Հռոմայեցիք կը համբէին այն տարիներուն թիւն՝ որ յաւիտենական քաղքին հիմնադրութենէն ետքը անցած էին:

Եւ տօմարին սեպտեմբերի առաջին օրը յուլեան տօմարին օգոստոսի 20^{էն} կը պատասխանէ. ինչպէս նաև սոյն այս տօմարին սեպտ. առջին օրը կը պատասխանէ նոր տօմարին 13 սեպտ.:

Հրէից տօմարին հետ բաղդատելով, նոր տ. սեպտ. 1^Է կը պատասխանէ անոնց 5619 տարւոյն Իււլաւնեան 2^{էն}, որովհետեւ անոնց 5620 տարւոյն առաջին ամիսը՝ Թշի, սեպ. 29^{էն} կը սկսի:

Տաճկաց Սաֆէր ամսուն 4^Է սեպտ. 1^{էն} կը պատասխանէ, և Ռեպիւլ Էլիլ ամսուն 1^Է սեպտ. 27^{էն}:

Սաղղիացւոց հասարակապետական օրացուցին Ուէլպոպոլ՝ ամսուն 14^Է սեպտ. 1^{էն} կը պատասխանէ, ու սեպտ. 17^{էն} կը լմընայ: Սեպտ. 18, 19, 20, 21 և 22 օրերը՝ 67^է հասարակապետական տարւոյն աւելեաց կամ լրացուցիչ օրերն են, և սաֆիւլթի անուամբ կը կոչուէին: 68^է տարւոյն Այֆէլոլթ՝ ամսուն 1^Է սեպտ. 23^{էն} կը սկսի:

Սեպտեմբեր ամսուն մէջ օրուան երկայնութիւնը շատ կը նուազի: Եւջի օրը 13 ժ. 25 ր. է: 15^է օրը՝ 12 ժ. 36 ր. իսկ 30^է օրը 11 ժ. 42 ր.:

Լճաօղջական նուագուծիւնն է՝ առաւօտը 42 ր., իրիկունը 1 ժ. 1 ր. : Սեպտ. 30-ը օրը՝ առաջին օրէն 1 ժ. 43 ր. սկսիս է :

Լճեր կը շարունակէ դէպ 'ի հասարակած երթալ. ամսուն սկիզբը Լճիւծ համաստեղուծէ գրեթէ մէջտեղն է. 15^ն Սոյսը կը մտնէ, և 23^ն իրիկուն ժ. 2, 19 ր. : Լճիւր : Լոյն օրն և նոյն ժամուն հասարակածը կ'անցնի աշնանային գիշերահաւասարին, ու հարաւային կիսագունտը կը մտնէ : Գէպ 'ի հարաւ միշտ առաջ կ'երթայ, որով և հասարակածէն կը հեռանայ : Իր միջօրէական բարձրութիւնը զգալի կերպով կը նուազի. անանկ որ սեպտ. 15^ն գրեթէ 43⁰ է :

Սեպտեմբերի 23^ը աշնանային գիշերահաւասարին օրն է : Սովորաբար այս օրերուն սաստիկ քամիներ կը հանդիպին, առատ անձրև կու գայ, և ալիւծութիւններ կ'ըլլան : Խիստ քիչ կ'ըլլայ որ սեպտ. ամիսը առանց անձրևային միջոցի մը անցնի, և այս միջոցը երբեմն մինչև հոկտեմբերի կէսերը կը տևէ : Սեպտ. անձրևները երբոր շատ երկայն չեն քշեր, խաղողը կ'ուռնացնեն ու շուտով ալ կը հասցնեն հիւսիսային երկիրներու մէջ :

Լմաւոր սեպտ. 23^ն կը լմննայ, ուրուն կը յաջորդէ աշունը : Հետեւաբար սեպտ. ամիսը ամառնային ջերմութեաստիճանը չունենալով, բայց աւելի տաք ըլլալով քան աշնան ուրիշ ամիսները, կրնայ իբրու անցք մը սեպտիլ, որ առանց բարեխառնութեան արտաքոյ կարգի փոփոխութեան մը ամառն աշնան հետ կը միացնէ : Լստ ամսուս մէջ ջերմաչափը միջին հաշուով 15⁰. 46 կը ցուցնէ. իսկ 1858^ն 16⁰. 97 հասաւ : Կանոնաւոր բարակ հովերը իրենց ոյժը կը սկսին կորսնցնել, երկինքն իր միակերպութիւնը կը թողու, և աստղերը կամաց կամաց այն առջի պայծառութիւնը կը սկսին ստանալ՝ զոր ամառը արեւուն ջերմութեամբ առաջ եկած շոգիացման պատճառաւ կորուսած էին. միով բանիւ՝ սեպտեմբեր ամիսը խիստ

ախորժելի եղանակ մըն է, մասնաւորապէս անոնց համար՝ որ գեղերը կը բնակին, ոչ միայն չափաւոր բարեխառնութեամբ, այլ նաև այգեկիցոյ բազմապատիկ զբաղանացն համար :

Լմսուս 4^ն լուսինն իր առջի քառորդը կը մտնէ առաւօտեան ժ. 4. ր. 14. այն ատեն արեւուն արեւելեան դին է, ու հետզհետէ անկէ կը հեռանայ : 9^ն, իր երկրէս հեռաւորութեանը վերջին կէտը կը հասնի. 12^ն, առաւօտեան ժ. 8. ր. 41. հանդիպակացութեան կէտն է. ու 19^ն, իրիկուն ժ. 10. ր. 23. իր վերջի քառորդը կը մտնէ : 21^ն, Սլրանոսին քովէն կ'անցնի. 25^ն, առաւօտեան ժ. 2. Տրատին, և իրիկուն ժ. 8. Փայլածուին քովէն : 26^ն իրիկուն ժ. 2. ր. 5. Ըորդութեան կէտը կը հասնի, և 3 ժամեօքը Լճուսեկի մօտէն կ'անցնի :

Երկրիս վրայ դառնալու ատենը, մեր արբանեակը սեպտ. ամսուն մէջ միջօրէական 68⁰ բարձրութեան կ'ելլայ : 12^ն իրիկուն հասարակածը կ'անցնի ու հիւսիսային կիսագունտը կը մտնէ, և 25^ն իրիկունը նորէն նոյնը անցնելով հարաւային աշխարհները կը դառնայ : Սեպտ. 3^ն լուսինը Կարիճ համաստեղութեան Անտարէս աստղը կը ծածկէ երեկոյեան ժ. 10. ր. 3., և 24^ն առաւօտեան ժ. 5. ր. 12. Լճիւծ համաստեղութեան Հոեզուլոս աստղին վրայէն կ'անցնի :

Փայլածուն դիտուելու համար շատ աղէկ դիրքի մէջ է : Լստ մուրակը ամսուս սկիզբը արեւուն ելլելէն ժամ մը առաջ կը ծագի, իսկ 14^ն՝ առաւօտեան ժ. 2^ն. այն ատենն իր մեծագոյն հեռաւորութեան կէտը կը գտուի, 17⁰. 53' դէպ 'ի արեւմուտք : Փայլածուն ամսուս 6^ն կէս գիշերուն Տրատին կը մօտենայ, և 15^ն նոյն մուրակին հետ կը ընդդդի : Լճուսեակը կըրնայ դեռ առաւօտը դիտուիլ, արեւէն քիչ մը առաջ կը ծագի, ու իր տրամագիծը խիստ պզտիկ է : Իր վերին ընդդութեանը 25^ն իրիկուն ժ. 8^ն կը հասնի : — Տրատը Լճիւծ համաստե.

զուլթեանը մէջն է . մեզի նայելով՝
իր դիրքը դիտողութեան յարմար չէ :
— Իսկապէս հետզհետէ դիտողու-
թեան համար աղէկ դիրքեր կ'առնէ .
5^ր, կէս գիշերուն և 29 ր . կը ծագի ,
ու 29^ր երեկոյեան Ժ . 11 . ր . 57 . : Իր
արբանեակները դիւրաւ կրնան դի-
տուիլ : — Երեւել առաւօտեան դէմ
կ'երևայ , մասնաւորապէս ամսուն վեր-
ջերը : — Ուրանոսը կրնայ բոլոր գիշերը
տեսնուիլ :

Երկու շատ չտեսնուիր սեպտեմբերի
մէջ : Ի վերայ այս ամենայնի լուա-
կոյի կարծիքն է որ այս ամսուն մէջ
երկու միջոց կայ որ աւելի յաճախ է այս
երևոյթը . մէյ մը ամսուն սկիզբը , ու
երկրորդը՝ 18^ր մինչև 25 : Հիմա որ
ուշադրութեամբ մետէորական երևու-

թից երևնալը կը դիտուի , հաւանակա-
նապէս դիւրին պիտի ըլլայ ճշգիւ որո-
շել այն ժամանակներն որ երկիրս առ-
տեղատպաց ընթացքներու կը հանդի-
պի :

Սեպտեմբերի մէջ Երտուածածնայ
(Նունդը կը տօնէ Եկեղեցին . նոյն
պէս Խաչվերայի տօնախմբութիւնը կը
կատարէ 'ի յիշատակ Հերակլ արևե-
լեան կայսեր խաչն ուսը առած Կող-
զութա լեռը հանելուն , երբոր Խոսրով
Պարսից թագաւորին ձեռքէն առաւ
զայն : Ետենօք Երտուածածնայ եպիսկո-
պոսը բարձր տեղ մը ելած , կը վերա-
ցընէր սուրբ խաչն ու ժողովրդեան կը
ցուցընէր : Եւս պարագայիս համար է
ահա որ այդ հանդէսը Խաչվերայ ը-
սուած է :

ԶՈՒԱՐ ԶԱԼԻՔ

Հազար միլիոն ֆրանկ Գրեյ Բէն է :

Հազար միլիոն ֆրանկ 5 միլիոն հազարակրամ
կը կռնէ : Ցամաքով տեղ մը տանելու համար զայն՝
2080 սայլ պէտք է չորս չորս ձիերով : Երկու
տանելու համար , Նոյայ տապանին չափ մեծ ու-
թեամբ նաւ մը պէտք է , որ ինչպէս յայտնի է՝
309 կանգուն լայնութիւն , 50 լայնութիւն և 30
խորութիւն ունէր :

Թէ որ այս 5 միլիոն հազարակրամի ծանրու-
թիւնը քառակուսի բլրաչափի մը հաստութեամբ
ձող շինուած ըլլար , այդ ձողերուն ամբողջական
երկայնութիւնը 655,000 մէր կ'ըլլար : Արնար
բոլոր Բարիդ 10 ոտք բարձրութեամբ վանդակով
պատել , ու գեռ կ'աւելնար ալ :

Թէ որ 4 մէր լայնութեան վրայ , որ Գողգոթայ
արքունական ճամբաներուն լայնութիւնն է . քո-
վէ քով մէյմէկ ֆրանգնոց արծաթ շարելու ըլլաս
նէ , 132,250 մէր երկայնութեամբ տեղ կը ծած-
կեն , որ Բարիդէն Ռուան քաղաքն եղած հեռա-
ւորութենէն 3 փարսախ աւելի է :

Թէ որ ուղիղ գծի վրայ շարելու ըլլաս մէյմէկ
ֆրանգնոց արծաթները , 24 միլիոն մէր երկայ-
նութիւն կ'ունենար այս գիծը , այս ինքն երկրիս
չըջապատին կէսէն 750 փարսախ աւելի :

Վերջապէս՝ Թէ որ հազար միլիոն ֆրանկ Գրեյ
Բէնտոնի ծննդեան միջոցը այնպիսի մեքենայի
մը մէջ դրուած ըլլար , որ վայրկեանի մը մէջ մէկ
ֆրանգնոց արծաթ մը գուրս նետէր , գեռ գրե-
թէ 61 տարի պէտք էր շարժէր այդ մեքենայն :

Երեւելայ Գրեյ Բէն է :

Դաղմատիոյ գեղի մը մէջ գեռ կ'ապրի յոյն մը
Պետրոս Տոպրիէվիչ Մաուք անուամբ , որ նոյն
գեղը 1753ին ծնած է . գեռ ողջ առողջ է և ու-
ժը տեղը , թէպէտ 107 տարեկան : Ահռանե-
րը աղէկ վիճակի մէջ , մազերն ու մօրուքը թաւ ,
ախորժակն ու քունը կանոնաւոր , ու հիւանդու-
թենէ ազատ . միայն սրունքն էր քիչ մը տկար են ,
և մէկ աչքին լոյսը կորուսած է : Կ'ապրին գեռ
իր երկու որդիքը , որոնց մեծը 81 տարուան է ,
չորս մանչ և չորս ալ աղջիկ թոռներ , թոռնոր-
դիք երեսունըվեց և անոնց տանընթաց որդիքը :

Վեյ Բուք Բէն է :

Երբոր 1809 տարւոյն ապրիլի մէջ արիական
յարձակմամբ մը Լան մարաշախտն առաւ Ռա-
դիզպոն քաղաքը , մէկէն պաշտօնակալ մը՝ Թէպէտ
մահաջու վէրք առած՝ վազցուց ձին ու եկաւ հա-
սաւ այն բլուրը , ուր Նաբէէն կը գտնուէր այն
միջոցին իր զինուորական մեծամեծներուն հետ .
վար իջաւ ձիէն , և հազիւ ոտքի վրայ կենալով
մօզոյն գէմքով և արեամբ զանգուած մօտեցաւ
կայսեր , և “ Տէր իմ , աղապակեց եռանդնալից
ձայնով մը , Ռադիզպոն մերն է : Տես ինչպէս կը
ծածանին մեր դրօշները քաղքին պարսպին վրայ .
տես քու արծիւներդ . . . — Ինչ , վերաւորուե՞ր
ես , պարոն , խօսքը կարեց կայսրը : — Վերաւոր
չեմ , առած եմ , ըսաւ կարիճն ու ինկաւ մե-
ռաւ :

ՎԵՆԵՏԻԿ Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ՍՐՈՅՆ ՂԱԶԱՐՈՒ